

AS PRIMEIRAS OURENSÁS ANTE O RETO DA EDUCACIÓN UNIVERSITARIA (1900-1930) (I)

ROSA MARIA CID GALANTE

PROFESORA DE HISTORIA NO I.E.S. LAMA DAS QUENDAS DE CHANTADA.

Resumo:

Saber cómo se fue incorporando la mujer orensana a la enseñanza superior, después de haber pasado las dificultades educativas anteriores, es el objetivo de este artículo. En el podremos observar cuando es el momento en que irrumpen en la universidad las mujeres gallegas en general y las orensanas en particular, así como ver el porcentaje de participación de estas últimas con respecto a las demás gallegas. Otro de los temas que se aborda es la elección de estudios, constatándose que son aquellas carreras de carácter "feminino" las más demandadas.

Abstract:

Knowing how women in Ourense, after years of obstacles, have achieved their current position at University is the objective of this report. It will enable us to notice the time when Galician women, especially in Ourense, got to University and see the rate in their involvement with regard to other Galician women. The choice of their careers, which is also dealt with, shows evidence that those so-called "feminised" careers are the most demanded.

1.-O proceso lexislativo:

Se a comezos de século resultaba difícil o acceso da muller á educación secundaria, suscitarse acudir ao mundo universitario chocaba aínda máis á sociedade da época. Esta decisión evidenciaba nestas pioneiras o seu interese por achegarse a certas profesións, de ámbito máis público, e que, ata entón, na súa maioría estaban restrinxidas aos homes. A resistencia persistente da sociedade do momento a que a muller cursara estudos superiores facía

---

¹Vid: FLECHA GARCÍA, Consuelo, Las primeras Universitarias en España, 1872-1910, Narcea, 1996, Madrid, p. 30-35; BALLARÍN DOMINGO, Pilar, La educación de las mujeres en la España contemporánea (siglos XIX-XX), Síntesis Educación, Madrid, 2001, pp. 72-81; VARELA, Isaura, La Universidad de Santiago, 1900-1936. Reforma universitaria y conflicto estudiantil, 1989, A Coruña, p. 178.

ver que aquelas que accedían foran consideradas "ousadas" e transgresoras do orden establecido, pois sacrificaban o papel que lle fora asignado e relegaban a maternidade¹.

A par que a sociedade, a lexislación vixente como a R.O. de marzo de 1882, e a R.O. do 25 de Setembro de 1883 bloqueaban o acceso da muller á Universidade.

Aventurarse á iniciativa de realizar estudos universitarios, aínda que con riscos (como o caso de Concepción Arenal que acudiría ás clases vestida de home en 1841) serviu para avanzar nunha lexislación que regulase a incorporación da muller ao ensino superior. Esta xurdirá gradualmente, sendo un feito consumado no período da Restauración, anque para elo esixiaselle uns trámites administrativos como unha autorización do Goberno, tanto para efectuar eses estudos, como para realizar os exercicios de Grao e obter o Título. Esta medida de consulta previa perduraría ate 1910, ano que, coincidindo co movemento de mulleres que reclaman para si o acceso a unha educación superior e mergullados nunha etapa política liberal reinando Alfonso XIII e sendo ministro de Instrucción Pública Julio Burell, xorde a R.O. do 4 de Setembro na que se regulará a incorporación da muller á Universidade e o dereito a exercer a profesión para a que estudiaaron². Este último obxectivo fora máis difícil de consensuar debido a que en España predominara o modelo conservador que non aceptaba que as mulleres adquiriran un grao de instrucción suficiente para desempeñar un traballo remunerado. Non obstante, co desenvolvemento do capitalismo, que demandaba unha participación feminina no mercado laboral, e a introducción de correntes liberais que recorren Europa e España durante o primeiro tercio do século XX chegaría a conseguirse. A Lei ven a dicir o seguinte:

"La Legislación vigente autoriza a la mujer para cursar las diversas enseñanzas dependientes de este Ministerio; pero la aplicación de los estudios y de los títulos académicos expedidos en virtud de su suficiencia acreditada, no suelen habilitar para el ejercicio de profesión ni para el desempeño de cátedras. Es un contrasentido que sólo por espíritu rutinario puede persistir. Ni la naturaleza, ni la Ley, ni el estado de la cultura en España consienten una contradicción semejante y una injusticia tan evidente. Merece la mujer todo apoyo en su desenvolvimiento intelectual, y todo esfuerzo alentador en su lucha por la vida.

POR TANTO:

S.M. El Rey (q. D.g.) se ha servido disponer:

1.-La posesión de los diversos títulos académicos habilitará a la mujer para el ejercicio de cuantas profesiones tengan relación con el Ministerio de Instrucción Pública.

2.-Las poseedoras de títulos académicos expedidos por este Ministerio o por los Rectores y demás Jefes de Centros de Enseñanza, podrán concurrir desde esta fecha a cuantas oposiciones o concursos se anuncien o estén anunciados, con los mismos derechos que los demás opositores o concursantes para el desempeño efectivo e inmediato de Cátedras, y de cualesquiera otros destinos objeto de las pendientes o sucesivas convocatorias.

3.-En las inscripciones de matrícula hechas desde el primero del corriente se hará constar el reconocimiento de los derechos anteriores.

De Real Orden lo comunico a V.I. para su conocimiento y demás efectos. Dios guarde a

²Vid: BARRERA PEÑA, María Luísa e LÓPEZ PEÑA, Ana, Sociología de la mujer en la Universidad: Análisis histórico-comparativo Galicia-España 1900-1981, Dirección de Miguel Cancio, Universidad de Santiago, Monografías de la Universidad de Santiago de Compostela, nº 92, 1983, Santiago de Compostela, p. 105; FLECHA GARCÍA, Consuelo, Las primeras Universitarias...Op.cit., pp. 90-93 (not.1); "Pensamiento oficial y conciencia femenina en la universidad del siglo XIX", en AA.VV., El modelo femenino: ¿Una alternativa al modelo patriarcal", Universidad de Málaga, Málaga, 1996, pp. 50; "La incorporación de las mujeres a los institutos de Segunda Enseñanza", Historia de la Educación, 17, 1998, p. 172; FOLGUERA CRESPO, Pilar, "Revolución y Restauración. La emergencia de los primeros ideales emancipadores (1868-1931)", Historia de las mujeres de España, Ed. Síntesis, Madrid, 1997, pp. 470-471.

V.I. muchos años. Madrid 2 de Septiembre de 1910.-Burell. Señor subsecretario de este Ministerio"³.

O recoñecemento da necesidade de que a muller se incorporase ao mundo universitario non se fixo esperar, aunque prevalecería na sociedade o concepto de que a muller é "en natureza" distinta do home, un dos motivos polo cal se atrasaría a súa incorporación no ensino superior, xunto coa cuestión de poder (acceso ás profesións e cargos elevados).

O requisito principal para acceder a estes estudos era ter o título de bacharel superior ou Universitario. Con isto podía matricular en calquera das Universidades todo estudante (enténdase tamén mulleres) que previamente xustificasen a súa capacidade para seguir os estudos que desexa cursar. Esta lexislación, que non induce a discriminacións por cuestións de sexo, ofrece un amparo importante ás mulleres que toman a iniciativa, aunque, na maioría dos casos a súa decisión vai estar mediatizada polo peso da tradición que fai que se decanten a unhas carreiras determinadas.

2.-A incorporación da muller galega (particularmente a ourensá) na Universidade:

A incorporación das mulleres galegas á Universidade, unha vez aprobada a R.O. de 1910, vai realizarse timidamente, non sendo unha realidade palpable ate 1920, cando comeza a apreciarse uns incrementos considerables de matriculadas. Este fenómeno contrastará cos avatares que estaban a sufrir o resto das Universidades españolas que precisamente no período comprendido entre a Dictadura da Primo de Rivera e a depresión de 1929 estaban padecendo uns evidentes descenso de matrícula.

Tolerar que a muller puidese ser universitaria era xa unha realidade incuestionable, pero aínda quedaban uns flocos que preocuparían á sociedade do momento. Seguía véndose perigoso a coeducación dentro das aulas universitarias, como pode apreciarse no seguinte artigo publicado no diario de maior difusión nestes anos en Ourense:

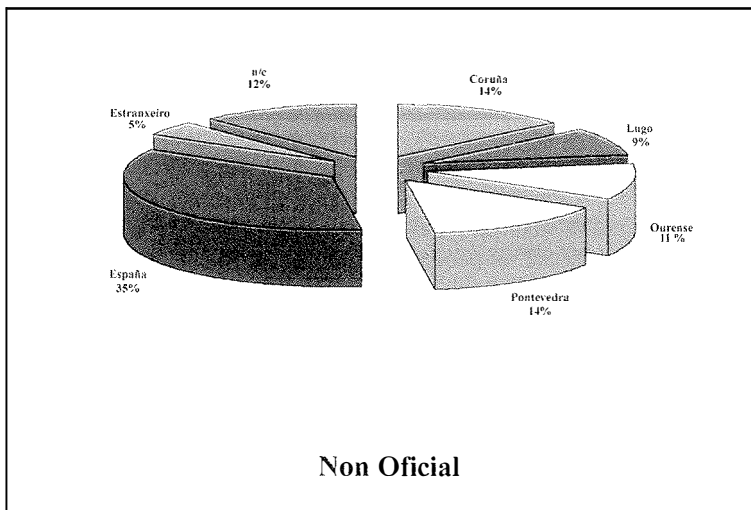
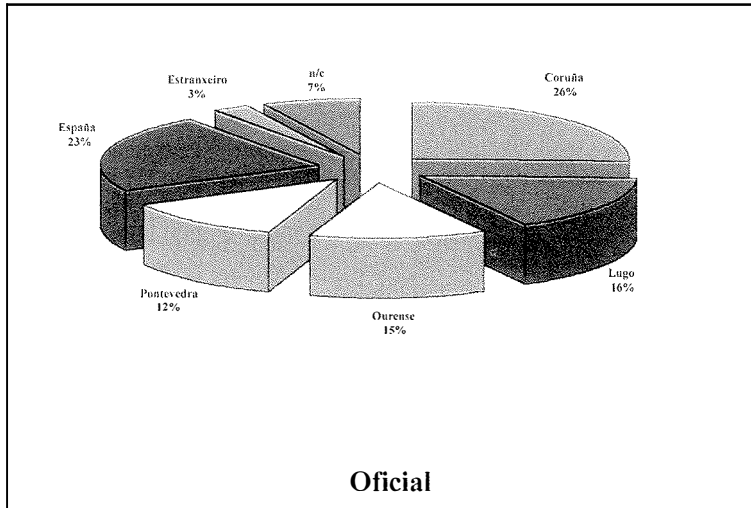
"He aquí, satisfecha por fin una necesidad imperiosa, angustiada para muchos padres de familia, la cultura más elevada de la mujer, indispensable en nuestro tiempo...Este problema tenía como consecuencias lamentables una limitación de la cultura superior femenina, porque era perfectamente lógico que preocupase a los padres de familia el peligro al que se exponían a sus hijas al enviarlas al ambiente universitario en que nada habla de diferenciarlas de los muchachos, como si sus naturalezas fuesen idénticas a las de ellos, y era natural que espíritus selectos procurasen remedio al mal...y de que la instrucción fuese compatible con la educación dejando a esta el cuidado de formar las almas con espíritu propiamente femenino de progresiva diferenciación y no regresión social y aún biológica...Labor que tendrá la futura Universidad Femenina, o Centro de Cultura Superior femenina que funcionará en Madrid"⁴.

En que medida participan as ourensás no mundo universitario é a principal incógnita que queremos desvelar. Se nos atemos ao conxunto de matriculadas durante o trienio 1900 e 1930 en todas as facultades, os resultados de participación é o que nos amosa a figura 1 que representa a porcentaxe de mulleres das distintas procedencias tanto pola opción libre como oficial.

³ LA GACETA DE MADRID, N° 247, 4 de Septiembre de 1910, p. 731

⁴GONZÁLEZ, Anselmo, "La cultura superior femenina", La Región, 30-9-1934

Fig.1. Porcentaxe de participación por provincias das matriculadas na Universidade entre os anos 1900 e 1930

FONTE: Elaboración propia a partir dos Rexistros de Matricula das facultades. A.H.U.S., Registros de Matricula da Facultade de Ciencias, Sección Histórica, A- 2966 a A-2977; Registros de Matricula da Facultade de Dereito, Sección Histórica, A- 596, A-598, A-599; Registros de Matricula da Facultade de Medicina, Sección Histórica, A-834, A-836, A-612, A-613, A-614, A-615, A-616; Rexistro de matricula da Facultade de Filosofía, Sección Histórica, A- 646, A-647, A- 725, A-731, A-826; Registros de Matricula da Facultade de Farmacia, Sección Histórica, A- 586, A- 587. Para o curso 1930-1931, Leg. 348.

Ourense non defrauda no aporte de mulleres á Universidade porque está a pouca distancia do resto das provincias galegas. Cun 13% sobre o total de mulleres que se matriculan por oficial, Ourense sitúase no terceiro lugar, despois de A Coruña e Lugo e por diante de Pontevedra. As porcentaxes descenden varios puntos ao tratarse da matrícula non oficial. Neste caso segue a ser A Coruña a que ten unha participación de mulleres maior cas outras pois conta coa vantaxe, primeiro, da situación da Universidade na cidade de Santiago e segundo por razóns de índole socioeconómico ao tratarse dunha das provincias máis urbanizadas e poboadas. Ourense permanece no terceiro lugar detrás de A Coruña e Pontevedra e por diante de Lugo. O xogo de cifras indícanos que A Coruña sitúase á cabeza de Galicia en número de mulleres universitarias, tanto por oficial como por libre, anque a oficial é máis prioritaria. As mulleres de Lugo decántanse pola opción oficial, ocupando o segundo posto, mentres que pasa ao derradeiro lugar ao tratarse de estudos por libre cunha porcentaxe máis ben baixa, o 9%. O equilibrio entre matrícula oficial e/ou libre prodúcese en Ourense. Practicamente a porcentaxe, tanto nunha como outra opción, é similar, do 13 e 11 por cen respectivamente. O mesmo sucede coas pontevedresas, pero cunha salvedade, estas prefiren realizar os estudos por libre.

As posibles contrariedades que puideran existir aínda na mentalidade das familias que decidían ou permitían que as súas fillas realizaran cursos universitarios, veríanse reflectidas na forma en como acceden, a elección dos estudos, a preferencia a facelos por oficial ou libre, etc⁵.

3.-A selección de estudos:

A selección das carreiras por parte das alumnas galegas en xeral, e das ourensás en particular, vén determinado pola garantía de que posteriormente exerzan unha profesión que non fora alterar "*o orden natural e establecido*". *Por tal motivo o abano da oferta non era moi amplo cinguíndose a aquelas que teñen ou enxalzan as "calidades femininas"*⁶.

Polo tanto as facultades de Ciencias, Dereito, Medicina (dentro da cal destaca a titulación en matrona), Filosofía e Letras e Farmacia, serán as que máis fluxo de mulleres presenten.

A continuación, pasamos a analizar a matrícula por facultades. Previamente verase o número de matriculados totais por sexo (de moi distinto signo en canto ao número, como teremos ocasión de comprobar), tamén constataremos o momento en que se produce a afluencia das mulleres e cal é a facultade máis demandada polas galegas en xeral e as ourensás en particular.

-Facultade de Ciencias: Unha das facultades máis concorridas polos univestriarios é a de Ciencias. Nesta carreira as mulleres comezan, segundo a figura 2, a matricularse a partir de 1916 pero é a partir de 1920 cando comeza a apreciarse o ánimo das mulleres por este estudos.

O significativo, anque obvio, é o distinto signo de matrícula que teñen homes e mulleres. Tamén é verdade que se trata dunha carreira non preferente para as mulleres, como tampouco sería a carreira de Dereito, anque nesta a matrícula de alumnas a penas é destacable.

As universitarias ourensás participan de forma destacada na facultade de Ciencias anque con inferioridade das matriculadas procedentes de A Coruña e de Lugo para superar ás de Pontevedra (Figura 3). Suoñen un 8,9% as ourensás que escollen esta carreira. Destacamos á Licenciada en ciencias María Patrocinio Armesto Alonso, que aínda que é natural de Alcañices, Zamora, está ligada á cidade Ourenzá por cursar xa no Instituto Otero Pedrayo. Nace en 1906 e ingresa na facultade en 1923 aos 17 anos, matricularase durante catro cursos e saca de nota media notable, licenciándose en 1927. (Fig.3)

A prensa ourensá non desdeña eloxios para as alumnas universitarias, como así o amosa a noticia recollida no xornal da época:

Fig.2 .Matriculados na facultade de Ciencias de Santiago (1915-1930)

	Oficial			Non oficial		
	M	H	Total	M	H	Total
1915-1916	0	94	94	2	66	68
1916-1917	1	119	120	1	91	92
1917-1918	3	116	119	1	76	77
1918-1919	1	147	148	2	70	72
1919-1920	1	132	133	2	61	63
1920-1921	1	133	134	3	61	64
1921-1922	8	142	150	5	66	71
1922-1923	8	136	143	5	106	111
1923-1924	11	137	148	10	141	151
1924-1925	10	183	193	3	123	126
1925-1926	11	201	212	5	129	134
1926-1927	18	239	257	5	44	49
1927-1928	21	165	186	14	224	238
1928-1929	11	39	49	7	36	43
1929-1930	12	26	38	0	25	35

Fonte: A.H.U.S., Registros de Matrícula da Facultade de Ciencias, Sección Histórica, A- 2966, A- 2967, A- 2968, A- 2969, A- 2970, A- 2971, A- 2972, A- 2973, A- 2974, A-2975, A- 2976, A- 2977.

"La señorita María del Patrocinio Armesto Alonso que terminó en la Universidad Compostelana los estudios de la Carrera de Ciencias Químicas con brillantísimas calificaciones.... Y el triunfo es tanto mayor; porque supone un noble esfuerzo el llevado a cabo por la Señorita Armesto Alonso, en esta edad en que la mayoría de las mujeres sueñan únicamente con estas fiestas sociales, o dedican las horas a un "flirteo" discreto..."

-*Facultade de Dereito:* En Dereito será no curso 1915-1916 cando se produce unha matrícula por oficial dunha muller, segundo amosa a figura 4, e teremos que esperar ao 1920-1921 para que de novo haxa dúas matrículas, anque estas por libre. A partir de entón sucédese unha matrícula por ano. Esta resposta tan escasa das mulleres a esta opción universitaria pode vir explicado porque o mundo das Leis estivo permanentemente vetado ás mulleres .

Fig. 3. Procedencia das universitarias na Facultade de Ciencias.

Ciencias	Oficial							Non Oficial							
	C	L	O	P	E	Ex	nc	C	L	O	P	E	Ex	nc	
1915-16	0	0	0	0	0	0		1915-16	0	0	0	0	2	0	
1916-17	1	0	0	0	0	0		1916-17	0	0	0	0	1	0	
1917-18	1	0	1	0	1	0		1917-18	0	0	1	0	0	0	
1918-19	0	0	0	0	1	0		1918-19	0	0	2	0	0	0	
1919-20	1	0	0	0	0	0		1919-20	1	0	0	1	0	0	
1920-21	1	0	0	0	0	0		1920-21	1	0	0	1	0	1	
1921-22	5	2	0	0	0	1		1921-22	1	0	1	1	0	2	
1922-23	3	0	1	4	0	0		1922-23	1	0	1	2	0	1	
1923-24	0	3	0	1	5	0		1923-24	1	2	2	2	0	3	
1924-25	2	3	1	2	1	0	1	1924-25	1	1	0	0	0	1	
1925-26	5	2	0	1	3	0		1925-26	1	1	0	0	3	0	
1926-27	3	4	1	2	7	1		1926-27	1	2	7	9	5	0	1
1927-28	3	3	5	3	6	1		1927-28	2	4	4	1	4	0	
1928-29	4	1	0	4	1	1		1928-29	0	0	2	2	2	0	1
1929-30	4	0	2	4	1	1		1929-30	0	0	0	0	0	0	

FONTE: Elaboración propia a partir dos rexistros de matrícula de Ciencias.

(Fig.4)

As ourensás que escollen estudos de Dereito son o 1,1% do total das universitarias de Ourense, é, polo tanto, a opción con menos representatividade. As primeiras mulleres que se matriculan por oficial en Dereito proceden, segundo a figura 5, de Lugo (cunha matriculada en 1915 aunque logo non volta haber mulleres luguesas estudiando Dereito ata 1926) e A Coruña que conta con matriculadas a mediados dos anos vinte. Para atopar unha ourensá matriculada nesta carreira hai que agardar a 1931.

(Fig.5)

-Facultade de Medicina: É a facultade de medicina a primeira que acolle ás mulleres universitarias, constatamos a presenza destas no ano 1904, pero non parece existir unha inclinación por estes estudos pois a profesión non parecían ser a propia para muller. O rexitamento por esta carreira xa se trazaba no século XIX cando médicos de diferentes partes de España opúñanse ao ingreso das mulleres a realizar os estudos de medicina, porque, segundo eles, debía dedicarse ao fogar. Afortunadamente existían opinións contrarias a esta que defendían o dereito da muller a exercer todas as profesións que quixera, con preferencia médicas (menos ciruxiás). Éntrase así nun ambiente bastante caldeado na España de finais e comezos de século, que tamén era vivido no resto dos países. Faise así unha translación ao debate acerca das aptitudes e calidades da muller para entrar neses campos. A pesares disto en 1882 hai constancia de que tres mulleres ven coroados os seus desexos e estaban pendentes de obter o grao de licenciatura: Dolores Aleu y Riera, Martina Castells y Ballepí e Elena Maseras e Ribera. A carreira de Medicina tamén é unha das preferentes nestas primeiras mulleres galegas e ourensás que se atreven a cursar estudos universitarios.

Fig.4. Matriculados na Faculdade de Dereito de Santiago (1900-1930).

Oficial	Oficial			Non oficial		
	M	H	Total	M	H	Total
1900-1901	0	136	136	0	287	287
1901-1902	0	136	136	0	226	226
1902-1903	0	153	153	0	181	181
1903-1904	0	135	135	0	166	166
1904-1905	0	153	153	0	105	105
1905-1906	0	160	160	0	96	96
1906-1907	0	171	171	0	102	102
1917-1908	0	171	171	0	78	78
1908-1909	0	162	162	0	72	72
1909-1910	0	161	161	0	78	78
1910-1911	0	163	163	0	94	94
1911-1912	0	174	174	0	83	83
1912-1913	0	169	169	0	100	100
1913-1914	0	154	154	0	105	105
1914-1915	0	141	141	0	128	128
1915-1916	1	140	141	0	97	97
1916-1917	0	114	114	0	92	92
1917-1918	0	117	117	0	115	115
1918-1919	0	130	130	0	73	73
1919-1920	0	122	122	0	117	117
1920-1921	0	112	112	0	123	123
1921-1922	0	95	95	2	114	116
1922-1923	0	103	103	2	84	86
1923-1924	1	94	95	0	163	163
1924-1925	1	83	84	0	151	151
1925-1926	1	93	94	0	156	156
1926-1927	0	112	112	2	165	167
1927-1928	0	129	129	1	221	222
1928-1929	1	129	130	0	367	367
1929-1930	2	152	154	1	303	304
1930-1931	2	151	153	0	316	316

FONTE: A.H.U.S., Registros de Matrícula da Faculdade de Dereito, Sección Histórica, A- 596, A-598, A-599.

Fig.5. Procedencia das matriculadas na Facultade de Dereito

Dereito	Oficial								Non oficial						
	C	L	O	P	E	Es	nc		C	L	O	P	E	Es	nc
1915-16	0	1	0	0	0	0		1915-16	0	0	0	0	0	0	
1916-17	0	0	0	0	0	0		1916-17	0	0	0	0	0	0	
1917-18	0	0	0	0	0	0		1917-18	0	0	0	0	0	0	
1918-19	0	0	0	0	0	0		1918-19	0	0	0	0	0	0	
1919-20	0	0	0	0	0	0		1919-20	0	0	0	0	0	0	
1920-21	0	0	0	0	0	0		1920-21	0	0	0	0	0	0	
1921-22	0	0	0	0	0	0		1921-22	0	0	0	0	2	0	
1922-23	0	0	0	0	0	0		1922-23							
1923-24	0	0	0	0	0	1		1923-24	0	0	0	0	0	0	
1924-25	0	0	0	0	0	1		1924-25	0	0	0	0	0	0	
1925-26	0	1	0	0	0	0		1925-26	0	0	0	0	0	0	
1926-27	0	0	0	0	0	0		1926-27							
1927-28	0	0	0	0	0	0		1927-28							
1928-29	1	0	0	0	0	0		1928-29							
1929-30	2	0	0	0	0	0		1929-30							
1930-31	2	0	0	0	0	0		1930-31	0	0	0	0	0	0	
1931-32	2	0	1	0	0	0		1931-32	3	0	0	1	0	0	

1. C. F. L. - Excepción propia a partir dos números de matrícula da Facultade de Dereito.

Na figura 6 reflíctese como despois de que dúas mulleres se matricularan por libre no ano 1906, haberá unha maior afluencia a partir de 1914, primeiramente por libre e xa no 1919 por oficial, momento no cal comeza a tendencia ascendente. (Fig.6)

Dentro da facultade de Medicina incluíanse os estudos de Matrona, unha opción moi apetecible para un nada desdeñable número de mulleres. Nembargantes esta profesión non implicaba ningún tipo de cuestionamento nin traba, pois considerábase moi adecuada para a muller (precisamente porque as propias parturientes así o preferían). Quizais o difícil foi determinar como organizar estes estudos. A tal fin dictáronse a Real Cédula do 10 de decembro de 1828 e o Regulamento do 21 de novembro de 1861, redactado polo Ministerio de Fomento, para o ensino de practicantes e matronas. Os requisitos esixidos serían, entre outros: ter cumprido 20 anos, ser casada ou viúva, ter cursado a Primeira Ensinanza Elemental completa e ter aprobado as disciplinas seguintes: obstetricia, fenómenos do parto e sobreparto naturais e os laboriosos, regras para asistir ás parturientes e paridas e aos nenos, primeiros e urxentes auxilios, maneira de administrar auga. Incidíase en como se debían realizar eses estudos. Parece ser que serían a porte pechada e en horas distintas dos practicantes. As primeiras Universidades que poden acoller estes estudos son a de Madrid, Barcelona, Granada, Santiago, Sevilla, Valencia e Valladolid .

En medicina é onde a participación ourensá se destaca, superando ao resto das

Fig.6 .Rexistros de Matrícula da Facultade de Medicina

Oficial	Oficial					Non oficial				
	Mulleres	Homes	Practicantes	Matronas	hixiene	Mulleres	Homes	Practicantes	Matronas	hixiene
1900-1901	0	515				0	222			
1901-1902	0	546				0	141			
1902-1903	0	551				0	142			
1903-1904	0	555				0	170			
1904-1905	0	488				0	117	1		
1905-1906	0	454				0	142	8		
1906-1907	0	453				2	142	11		
1907-1908	0	451				0	152	13	1	
1908-1909	0	409				0	119	11	1	
1909-1910	0	383				0	114	19		
1910-1911	0	403				0	131	15		
1911-1912	0	421	6			0	133	17	2	
1912-1913	0	389	5			0	116	14		
1913-1914	0	396	4	1		0	111	13	4	
1914-1915	0	361	2	1		4	78	16	7	
1915-1916	0	309	5	1		2	90	16	2	
1916-1917	0	313	3			2	128	18	4	7
1917-1918	0	342	5	1	2	2	92	39	4	
1918-1919	0	334	2	0	20	2	64	16	4	
1919-1920	1	349			31(1m)	2	58	9(1)	2	23
1920-1921	1	332	2			1	49	19	6	
1921-1922	3	311	7	3		1	63	24	6	
1922-1923	5	311	11	2		1	107	74	7	34(2m)
1923-1924	6	287	12	1		2	93	26	4	24(1m)
1924-1925	7	326	15	1		1	114	35	10	28(2m)
1925-1926	6	348	34	2		3	126	52	4	
1926-1927	2	383	64(7m)	7		1	141	127(4m)	56	11
1927-1928	2	441	84(10m)	9		3	184	136(8m)	12	
1928-1929	1	571	38(5m)	9		4	115	59(1m)		
1929-1930	4	566	9			5	233	36		

FONTE: A.H.U.S., Rexistros de Matrícula da Facultade de Medicina, Sección Histórica, A-834, A-836, A-612, A-613, A-614, A-615, A-616. Os números que aparecen entre paréntese na especialidade de practicantes correspóndese ás mulleres que se matricularon neses cursos en dita rama.

Fig.7. Procedencia das matriculadas na facultade de Medicina

Medicina	Oficial							Cursos	Non oficial						
	C	L	O	P	E	Es	nc		C	L	O	P	E	Es	Nc
1906-07	0	0	0	0	0	0		1906-07	2	0	0	0	0	0	
1907-08	0	0	0	0	0	0		1907-08	0	0	0	0	0	0	
1908-09	0	0	0	0	0	0		1908-09	0	0	0	0	0	0	
1909-10	0	0	0	0	0	0		1909-10	0	0	0	0	0	0	
1910-11	0	0	0	0	0	0		1910-11	0	0	0	0	0	0	
1911-12	0	0	0	0	0	0		1911-12	0	0	0	0	0	0	
1912-13	0	0	0	0	0	0		1912-13	0	0	0	0	0	0	
1913-14	0	0	0	0	0	0		1913-14	0	0	0	0	0	0	
1914-15	0	0	0	0	0	0		1914-15	0	0	0	0	4	0	
1915-16	0	0	0	0	0	0		1915-16	0	0	0	0	2	0	
1916-17	0	0	0	0	0	0		1916-17	0	0	0	0	2	0	
1917-18	0	0	0	0	0	0		1917-18	0	0	0	0	2	0	
1918-19	0	0	0	0	0	0		1918-19	0	0	0	0	2	0	
1919-20	0	0	1	0	0	0		1919-20	0	0	0	0	2	0	
1920-21	0	0	1	0	0	0		1920-21	0	0	1	0	0	0	
1921-22	1	0	2	0	0	0		1921-22	0	0	0	0	0	1	
1922-23	1	1	2	0	0	1		1922-23	1	0	0	0	0	0	
1923-24	1	1	3	0	0	1		1923-24	2	0	0	0	0	0	
1924-25	1	2	3	0	0	0	1	1924-25	0	0	0	0	0	1	
1925-26	0	1	2	2	1	0		1925-26	2	0	0	0	0	0	
1926-27	0	1	0	0	1	0		1926-27	1	0	0	0	0	0	
1927-28	1	1	0	0	0	0		1927-28	0	0	0	0	3	0	
1928-29	0	1	0	0	0	0		1928-29	0	0	0	2	2	0	
1929-30	0	2	0	0	2	0		1929-30	0	0	0	1	3	0	

FONTE: Elaboración propia a partir das fontes citadas.

provincias galegas, como pode verse na figura 7. En concreto a participación nesta facultade do total de mulleres ourensás universitarias é dun 10,1%, pero desta porcentaxe o 5,6% acceden aos estudos de matrona. Son as primeiras galegas que se matriculan nestes estudos en 1919, o resto incorpóranse anos máis tarde. Ourense vai superar en número de matriculadas ao resto das provincias galegas cando se trata da opción oficial. No tocante aos estudos por libre a nosa provincia ocupa o terceiro posto despois de A Coruña e Pontevedra, sendo a de Coruña a que máis matriculadas aporta. (Fig.7)

A primeira médica titulada en Galicia galega é de Ourense, concretamente de Baltar, Olimpia Valencia. Naceu en 1898, de pais labradores. Os estudos de secundaria realizounos no instituto de Pontevedra e ingresa na facultade de Medicina en 1919 con 21 anos levando unha nota media de Sobresaliente. Ao finalizar solicita o título e un Certificado a Madrid. Sábese que exerceu posteriormente en Vigo a súa profesión . Outra muller destacada pola súa traxectoria universitaria é Paz Parada Pumar . Filla de pai veterinario, ingresa en Medicina no ano 1922 aos 17 anos onde realiza tres cursos obtendo a nota de sobre saliente para trasladarse posteriormente a Madrid . O acceso da muller ao ensino universitario non pasaría desapercibido ante a sociedade ourensá da época: (fig: 8)

Fig. 8. Retrato de Olimpia Valencia

FONTE: La Región, 22-6-1927.

Fig. 9. Rexistro de Matricula da Facultade de Filosofía

	Oficial			Non oficial		
	M	H	Total	M	H	Total
1916-1917	0	33	33	0	35	35
1917-1918	0	40	40	0	36	36
1918-1919	0	49	49	0	32	32
1919-1920	0	42	42	1	56	56
1920-1921	0	29	29	0	31	31
1921-1922	0/1tra	38	38	5	41	46
1922-1923	7	39	46	1	69	70
1923-1924	5	44	49	1	49	50
1924-1925	6	43	49	3	64	67
1925-1926						
1926-1927	8	76	84	8	296	304
1927-1928	14	17	31	8	240	248
1928-1929	14	37	51	9	50	59
1929-1930	17	42	69	2	43	45

FONTE: A.H.U.S., Rexistro de matricula da Facultade de Filosofía, Sección Histórica, A- 646, A-647, A- 725, A-731, A-826.

"La bella señorita orensana, hoy residente en Vigo, Olimpia Valencia López, primera mujer gallega que con la nota suprema acaba de obtener la licenciatura en la Facultad de Medicina, en la Universidad Compostelana, después de haber cursado toda la carrera con extraordinaria brillantez"

-Facultade de Filosofía: A facultade de Filosofía e Letras comeza a recibir a alumnas a partir de 1919, segundo a figura 9. Conforme avanza os anos a opción que se escolle é a oficial. A carreira de Filosofía permítelle á muller acceder á docencia para cubrir prazos nos novos institutos que xorden nesta época, nos colexios relixiosos, no Corpo de Arqueiros, Bibliotecarios e Arqueólogos.
(Fig.9)

-Facultade de Farmacia: Na facultade de Farmacia o volume de matriculadas é superior ao resto das facultades pois era unha opción que permitía unhas saídas que non prexudicaban en nada á imaxe da muller (rexentar unha farmacia) e constaba de menos cursos . Pero, segundo a figura 10, as mulleres incorpóranse a partir de 1915 sendo a no 1924 cando se produza un progresivo aumento de matriculadas.

Os estudos de Filosofía e Letras e Farmacia son escollidos polo 22,4% e o 32,5% respectivamente das mulleres universitarias ourensás. Deste xeito, son os estudos preferidos. A primeira matriculada en Farmacia (figura 11) é de A Coruña, en 1917-18, seguida dunha Orensá en 1918-1919. A nosa provincia quedará por detrás das demais no total de matriculadas, tanto se falamos de opción libre como oficial.
(fig.11)

Na facultade de Filosofía e Letras as ourensás incorpóranse máis tardiamente que as das demais provincias, e tamén o fan en menor número (figura 12):
(fig.12)

4.-A modo de conclusión:

No conxunto galego, Ourense sobresaie no número de matriculadas na facultade de Ciencias mentres que pasa a ocupar o terceiro lugar nas facultades de Medicina, Farmacia e Filosofía e Letras, detrás de A Coruña e Pontevedra (figura 13). Tamén observamos que nas preferencias de estudos todas as mulleres galegas chegan a coincidir, de tal xeito que as facultades máis demandadas serán nesta orde: Farmacia, Ciencias, Filosofía e Letras e Medicina.

Unha nota constante en todas estas facultades é que a matriculación das mulleres realizase a partir de 1915, e Ourense non terá un comportamento diferente. Na de Ciencias aparecen as primeiras ourensás no curso 1917-18, na de Farmacia no curso 1918-1919 e Medicina no curso 1919-20. As facultades de Filosofía e Dereito serán as opcións máis tardías, non aparecerán estudantes ourensás ata 1926 e 1932 respectivamente.

O ánimo das mulleres ourensás non era o mesmo có dos homes ourensás (Figura 14). Efectivamente hai unha forte descompensación non só en número senón no tipo de estudos escollidos, o que é signo evidente de que hai estudos que tenden a ser abandonados polos homes para ir progresivamente feminizándose.

A elección principal dos estudantes ourensás será Medicina, Dereito e Ciencias e coinciden cos estudos que menos escollen as mulleres ourensás agás Ciencias onde a súa participación salientaba sobre os outros. Pola contra, os menos demandados polos homes era o de Farmacia e Filosofía, que son estudos escollidos maiormente polas mulleres ourensás. O mesmo acontece no resto de España onde a preferencia na elección das carreiras por parte do alumnado son a de Medicina e Dereito onde se irán incrementando a porcentaxe de matriculados de 58,1% de 1906 a un 64,2% en 1922-1923 .

Fig. 10. Rexistro de Matricula da Facultade de Farmacia.

Oficial	Oficial			Non oficial		
	M	H	Total	M	H	Total
1901-1902	0	248	248	0	137	137
1902-1903	0	281	281	0	157	157
1903-1904	0	273	273	0	173	173
1904-1905	0	247	247	0	172	172
1905-1906	0	218	218	0	133	133
1906-1907	0	205	205	0	102	102
1907-1908	0	195	195	0	135	135
1908-1909	0	180	180	0	128	128
1909-1910	0	146	146	0	144	144
1910-1911	0	159	159	0	121	121
1911-1912	0	159	159	0	126	126
1912-1913	0	174	174	0	114	114
1913-1914	0	172	172	0	75	75
1914-1915	2	171	173	4	111	115
1915-1916	1	169	170	5	113	118
1916-1917	1	173	174	2	118	200
1917-1918	1	167	168	0	96	96
1918-1919	3	124	127	3	102	105
1919-1920	4	136	140	4	107	111
1920-1921	2	100	102	2	90	92
1921-1922	3	95	98	3	86	89
1922-1923	7	129	136	7	65	72
1923-1924	8	139	147	7	112	119
1924-1925	18	210	228	13	97	110
1925-1926	23	184	207	12	102	114
1926-1927	34	199	233	9	78	87
1927-1928	35	217	252	18	131	149
1928-1929	55	257	312	26	154	180
1929-1930	64	247	311	30	147	177
1930-1931	61	199	260	30	158	188

FONTE: A.H.U.S., Rexistros de Matrícula da Facultade de Farmacia, Sección Histórica, A- 586, A-587. Para o curso 1930-1931, Leg. 348.

Fig.11. Procedencia das matriculadas na Facultade de Farmacia

Farmacia	Oficial							Non oficial							
	C	L	O	P	E	Es	nc	C	L	O	P	E	Es	nc	
1914-15	0	0	0	0	1	1		1914-15	0	0	0	0	4	0	
1915-16	0	0	0	0	1	0		1915-16	0	0	0	0	4	1	
1916-17	0	0	0	0	1	0		1916-17	0	0	0	0	0	1	1
1917-18	1	0	0	0	0	0		1917-18	0	0	0	0	0	0	
1918-19	1	0	1	0	1	0		1918-19	0	0	1	0	2	0	
1919-20	1	0	1	0	2	0		1919-20	0	0	1	0	1	0	1
1920-21	1	0	0	0	1	0		1920-21	0	0	1	0	1	0	
1921-22	1	0	1	0	1	0		1921-22	1	0	0	0	2	0	
1922-23	1	0	1	0	4	1		1922-23	2	0	0	1	3	0	1
1923-24	3	0	0	2	3	0		1923-24	2	0	0	0	3	1	1
1924-25	3	2	3	3	7	0		1924-25	0	1	0	2	9	1	
1925-26	3	3	2	4	9	0	2	1925-26	0	2	0	2	8	0	
1926-27	11	6	2	6	9	0		1926-27	0	0	1	0	6	0	2
1927-28	10	5	2	4	13	0	1	1927-28	0	1	1	7	5	0	4
1928-29	17	8	5	6	14	1	4	1928-29	0	3	5	3	7	0	9
1929-30	14	11	5	10	18	0	8	1929-30	0	4	1	4	15	1	5

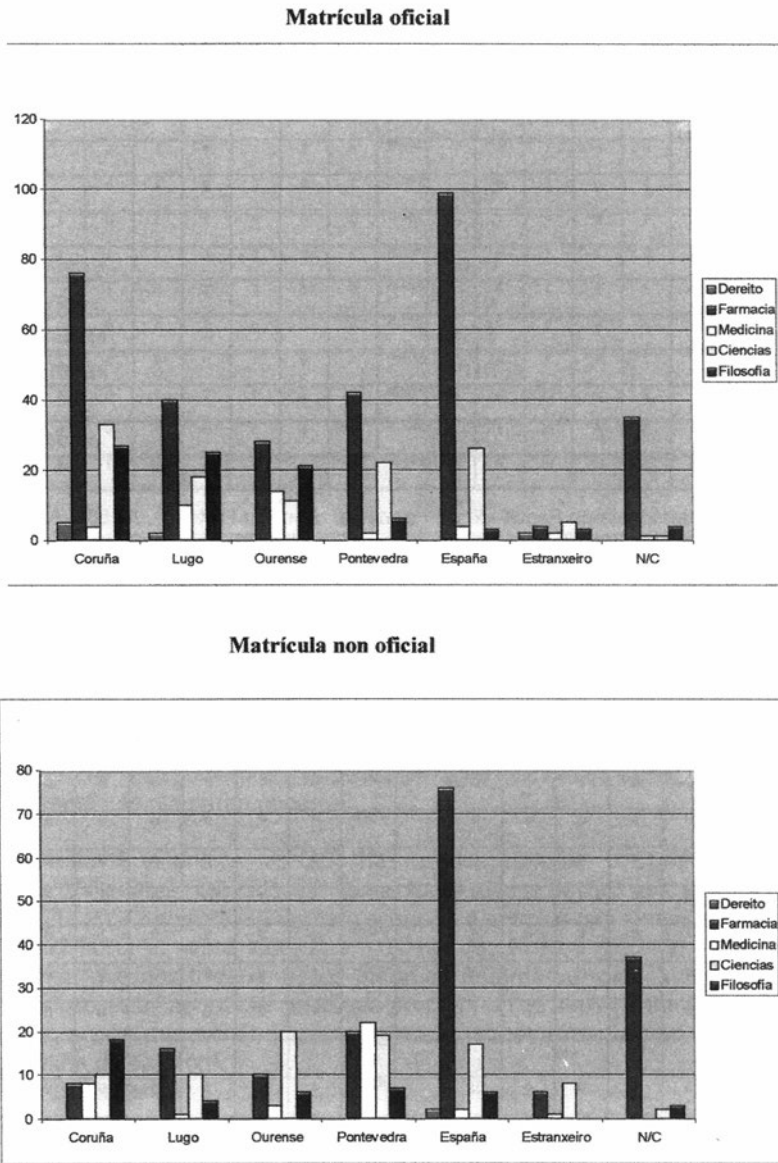
FONTE: A.H.U.S., Registros de Matrícula da Facultade de Farmacia, Sección Histórica, A- 586, A- 587. Para o curso 1930-1931, Leg. 348.

Fig.12. Procedencia das mulleres matriculadas na Facultade de Filosofía e Letras

Fª e Letras	Oficial							Non oficial							
	C	L	O	P	E	Es	nc	C	L	O	P	E	Es	nc	
1916-17	0	0	0	0	0	0		1916-17	0	0	0	0	0	0	
1917-18	0	0	0	0	0	0		1917-18	0	0	0	0	0	0	
1918-19	0	0	0	0	0	0		1918-19	0	0	0	0	0	0	
1919-20	0	0	0	0	0	0		1919-20	0	0	0	0	0	0	
1920-21	0	0	0	0	0	0		1920-21	0	0	0	0	0	0	
1921-22	0	0	0	0	0	0		1921-22	3	1	0	0	1	0	
1922-23	5	1	0	1	0	0		1922-23	0	0	0	0	1	0	
1923-24	3	0	0	0	1	1		1923-24	1	0	0	0	0	0	
1924-25	2	1	0	1	1	1		1924-25	1	0	0	2	0	0	
1925-26								1925-26							
1926-27	1	3	3	0	0	0	1	1926-27	4	1	3	0	0	0	
1927-28	2	4	4	1	0	0	3	1927-28	3	1	1	0	1	0	2
1928-29	4	5	4	1	0	0		1928-29	3	0	0	3	3	0	
1929-30	4	7	4	1	0	1		1929-30	0	0	1	1	0	0	
1930-31	6	4	6	1	1	0		1930-31	3	1	1	1	0	0	1

FONTE: A.H.U.S., Registro de matrícula da Facultade de Filosofía, Sección Histórica, A- 646, A-647, A- 725, A-731, A-826.

Fig. 13. Procedencia do total de mulleres galegas matriculadas nas distintas facultades durante os anos 1900-1930.

FONTES: Elaboración propia a partir das fontes citadas anteriormente.

Fig.14. Porcentaxe de participación de homes e mulleres ourensás nas diferentes facultades (% sobre o total de matriculados)

	Homes	Mulleres
Ciencias	10,69	1,05
Dereito	11,72	0
Farmacía	5,5	0,49
Filosofía	4,05	0,70
Medicina	21,78	0,2

FONTE: Elaboración propia a partir das fontes citadas.